

Mətanət VAHİD

Ötən əsrin sonları və əsrimizin əvvəlləri mədəni həyatın dinamikləşməsi, ənənələrin yeni tendensiyalara transformasiyası, digər sahələrdə olduğu kimi, ədəbiyyatşünaslıqda da paradigmalarda dəyişməsi, fəlsəfi, estetik baxışların və yeni ideyaların formalaşması sahəsində intensiv axtarısların zənginləşməsi ilə xarakterizə olunur. Müasir ədəbiyyatşünaslığın, bütövlükdə humanitar fikrin elə bir tarixi, nəzəri və günmüz üçün aktual olan problemi yoxdur ki, haqqında akademik İsa Həbibbəyli məqalələr; ədəbiyyat tariximizin böyük şəxsiyyətlərindən bəziləri haqqında monoqrafiya, əksəriyyəti barədə portret очерklər yazmamış olsun. Bu mənada "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabı alimin çoxistiqamətli yaradıcı fəaliyyətinin bir kitablıq nümunəsi, kiçik bir modeli (əslində, kiçik də yox, 1068 səhifəlik) kimi çıxış edir.

Azərbaycan ədəbiyyatında klassik dövrdən üzü bəri - Zamanın fəvqündə olan, bütün dövr və mərhələlərdə aktuallığını saxlayan sənət adamları bu kitabdakı araşdırmaların əsas obyektinə çevrilir. Bədii düşüncənin bütün parametrlərə əsasən təhlilə cəlb olunduğu kitabdakı очерklərin hər birində haqqında bəhs ediləcək problemlərdən əslində, öncə sənətkarın bioqrafiyası əks olunur və onu yetişdirən zaman, mühit, ictimai-siyasi şərait haqqında kiçik strixlərlə olsa da, təsəvvür formalaşdırılır. Hər bir məqalədə ayrı-ayrılıqda öz dövrü üçün sosial, iqtisadi, kulturoloji və ideoloji faktorlarla şərtlənmiş ədəbi mühitin mənzərəsini yaratmağa, bununla da bütövlükdə Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşdığı şərait və zəminlə bağlı aydın mənzərə canlandırmağa müvəffəq olunur.

Ədəbi təhlil və şərhlər həm də o halda dəyər kəsb edir ki, yarandığı zamanın nəbzini hiss etdirsin. "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" toplusu ədəbiyyata möhür belə bir konseptual münasibət üzərində meydana gəlir: şəxsiyyəti yetişdirən zaman bütün ziddiyyətləri ilə ədəbi təhlillər əsasında meydana çıxır. Nəticə etibarilə, kitabda haqqında bəhs olunan hər bir sənətkarın (xüsusən, klassik dövrə aid) öz zamanına qalib gəldiyinin, ədəbi şəxsiyyətin zamanından uca olduğunun, mahiyyəti ilə ədəbiyyət qazandığının fərqi qəbul edilir.

Ölkəmizdə müstəqilliyin yaranması başqa sahələrlə yanaşı, özü ilə ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinə də obyektiv dəyərləndirmə meyarlari ilə yanaşmaq ehtiyacı yaratdı. Tarixi-geosiyasi səbəblərdən ədəbiyyatın siyasi kontekstdə dəyərləndirildiyi sovet dövründə ədəbiyyatşünaslığımızda

Ədəbiyyatşünaslığımızın çağdaş problemləri ədəbi şəxsiyyət və zaman kontekstində

yarannmış boşluqların qapanması uzun zaman və zəhmət tələb edən işdir. Lakin təəssüf ki, əldə olunan söz azadlığı ilkin olaraq özü ilə bir kaos gətirdi, yenə ədəbi-mədəni prosesə yanaşmada vahid meyar əsaslanmaqdan daha çox birtərəfli münasibətlər üstünlük təşkil etdi. Əlbəttə, ayrı-ayrı tədqiqatçıların obyektiv münasibətləri sayəsində zamanla bütün daşlar yerinə oturdulmaqdadır.

Akademik İsa Həbibbəylinin Azərbaycan ədəbiyyatının klassik dövründən üzü bu yana haqqında bəhs etmədiyi ədəbi şəxsiyyət, yəqin ki, az-az tapılar. Fərqli zaman kəsirlərində ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcı fəaliyyətinin araşdırılması bütövlükdə ədəbi-nəzəri düşüncənin hərəkət dinamikasını şərtləndirir, dünəndən bu günə keçilib gələn yol, zaman və mühit kontekstindəki dəyişikliklər, inkişaf xətti haqqında geniş təsəvvür yaratmağa imkan verir. İ.Həbibbəylinin araşdırmaları hər şey haqqında yazmaq naminə yox, yazılanlar içindəki ən kiçik açıqları belə, qapatmaq üçün göstərilən çəbadır.

"Müstəqillik qazandığımız illərdə bizdə yaradıcılığı mübahisə predmetinə çevrilmiş bir çox şəxsiyyətlərin əsərlərinin çağdaş dəyərlər kontekstində öz qiymətini alması prosesində bu yazıların əhəmiyyəti böyükdür... Ədəbiyyat tariximizin öyrənilməsi zamanı müəllif (İsa Həbibbəyli - M.V.) boşluqların üzünə diqqət çəkir, hansı istiqamətlərdə problemlər mövcud olduğunu xüsusi vurğulayır". Filologiya elmləri doktoru Elnarə Akimovanın akademik İsa Həbibbəylinin fəaliyyəti haqqında bu fikirləri ümumi düşüncənin rüporu kimi çıxış edir. AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutuna rəhbər təyin edildiyi ilk gündən bu yana fəaliyyəti ilə seçilən əməkdaşlara, xüsusilə, gənc mütəxəssislərə şərait yaratması, perspektivli təkliflərin daim açıq olması kimi ədəbiyyatşünaslığımızdakı boşluqları səmərəli fəaliyyətlə qapatmaq çabası və bu yolda bütöv bir institutla çiyin-çiyinə fəaliyyəti İsa Həbibbəylinin alim və müəssisə rəhbəri kimi iki ilk baxışdan fərqli fəaliyyət istiqamətinin, əslində, bir-birini tamamladığından, bütövləşdirdiyindən xəbər verir.

Gerçəkliyin obyektiv qanunauyğunluq əsasında dəyişən amil kimi götürülməsi İsa Həbibbəylinin hər məqaləsində əsas meyar, metodologiyaya çevrilir. Akademik Nizami Cəfərovun "Ustad dərsləri" adlandırdığı "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabında müəllifin əksər digər əsərlərində olduğu kimi, ədəbi irs və varislik məsələsi qabarıq nəzərə çarır. Məsələn, müstəqillik dövrü müəlliflərindən bəhs edərkən onların hansı ədəbi zəmin üzərində yazıb-yaratdıklarını, daha öncəki sovet dövründə yazıb-yaratmış sənətkarların novatorluq meyilləri ilə yanaşı, ənənəyə arxa çevrilmədiklərini, sələfləri təcrübəsindən öyrənilmədiyini, qazanılanların zaman-zaman sonrakı ədəbi nəsillərə hansı şəkildə və səviyyədə ötürüldüyünü əyani şəkildə izləmək imkanına malik olur. Kitabın əsas məziyyəti, fikrimcə, ədəbiyyatımızın dünənindən bugünü qurulan körpünü canlandırması, klassiklərdən müasirlərimizə ötürülən ədəbi irsin inkişaf dinamikasını əks etdirməsidir.

Bu günlərdə akademik İsa Həbibbəylinin "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrəşirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" monoqrafiyası çap olunub. İki il öncə "Ösərləri"nin onçıldiyinin II cildi kimi çap olunmuş "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" məqalələr toplusundakı tədqiqatlar da, əsasən, müəllifin bu dövrəşirmə konsepsiyasına uyğun şəkildə fəsillərə bölünmüşdür. Məqalələrin düzülüşündə ədəbiyyat tarixinin mərhələlərlə sıralanması prinsipi gözlənilir və hər yazıda növbəti mərhələdə formalaşan tendensiyaların səbəbləri, ədəbi-estetik amillər bu və ya digər dərəcədə şərh olunur. Bu baxımdan xüsusilə Nizami Gəncəvi, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Səməd Vurğun haqqındakı очерklər seçilir.

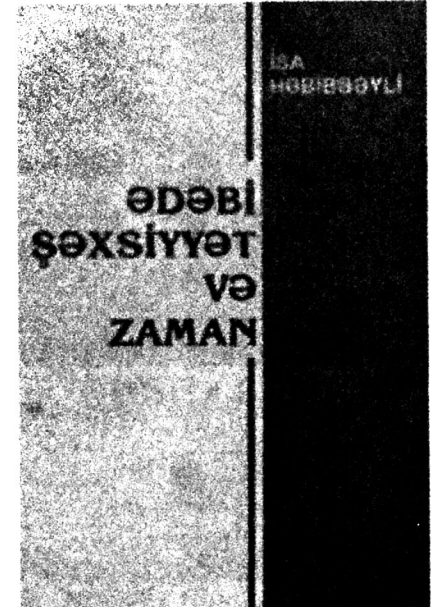
Bələdçi xarakterli giriş sözünü nəzərə almasaq, bütövlükdə 10 fəsildən ibarət olan "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabının ilk "Klassik ədəbiyyat" bölümündən başlayaraq hər bir məqalə müzakirə müstəvisinə çıxarılan problemin qoyuluşuna, təhlil və şərhlərə həsr olunur, yekun qənaət və nəticələrlə bitkinləşir. Birinci fəslin "Nizami Gəncəvi: Azərbaycandan dünyaya" adlı ilk yazısında "İsgəndərin qılıncı fəth etdiyi ölkələri qələmlə ram edən" mütəfəkkir şairin milli kimliyi məsələsi təhlil predmetinə çevrilir. Çünki dil faktoruna istinad edərək "şeyrin allahı"nın əksərən fars şairi hesab edilməsi bu arqumentin əksini dünyaya faktlarla sübut etməyi tələb edir. İsa Həbibbəyli Nizaminin azərbaycanlı olduğu arqumentini 10 bənddə şərh etdiyi ədəbi və bioqrafik faktlarla sistemləşdirir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının elmi-nəzəri təcrübəsindən çıxış edilərək, çağdaş problemlərə və onların həlli istiqamətində aparılmalı olan işlərə diqqət yönəldilən kitabdakı məqalələrin sonunda qeyd olunan tarixə əsasən, çoxunun yaxın 3-5, az bir qisminin isə uzağı, 10-12 ilə aid araşdırmalar olduğunu görürük. Qarşıya qoyulan problemlərin həllində düşüncənin müasirliyə köklənməsi aparıcı amilə çevrilir.

Sənətkar və zaman münasibətlərinə möhürünü vuran, zamanın fəvqündə duran Mirzə Fətəli Axundzadəyə kitabda iki məqalə həsr olunub. 200 illik yubileyi ilə əlaqədar "Xoş gördük, Mirzə Fətəli Axundzadə!" məqaləsində ədəbin imza atdığı bütün illərlə yanaşı, həm də "kamil bir ədəbiyyat nəzəriyyəçisi" olması haqqındakı tezis növbəti məqalədə geniş və ətraflı şəkildə şərh olunduğunu müşahidə edirik.

İsa Həbibbəyli ustadı akademik Məmməd Cəfər Cəfərovun xatirəsinə ithafən yazdığı "Mirzə Fətəli Axundzadənin ədəbiyyat nəzəriyyəsi görüşləri və "Nazimi-ustad" məsələsinə yenidən baxış" məqaləsində ədəbiyyat nəzəriyyəsinin Azərbaycanda müstəqil və ardıcıl bir elm sahəsi kimi meydana çıxmasını ədəbin həmin istiqamətdəki ədəbiyyatşünaslıq görüşlərinə görə, XX əsrdən bir qədər əvvələ çəkir.

M.F.Axundzadənin hərtərəfli yaradıcılığı bütün dövrlər üçün aktual, müxtəlif yönlü müzakirə və mübahisələrə hər zaman açıq olan bir sahədir. Odu ki, öz dövründən başlayaraq günümüzədək haqqında nə qədər bəhs olunursa, fikirlərdə bir o qədər

dər müxtəliflik, çoxsəslilik var. Adıçəkilən məqalədə M.F.Axundzadənin Füzuliyə münasibətinə də aydınlıq gətirən müəllif onun mətnlərə münasibətində yalnız tənqidçiliyini deyil, həmçinin nəzəriyyəçiliyini də qabardır. Ümumiyyətlə, bu günün ədəbi tənqidinə də nəzər yetirdiyimiz zaman fərqi olduğunu da qabardır. Ümumiyyətlə, bu günün ədəbi tənqidinə də nəzər yetirdiyimiz zaman fərqi olduğunu da qabardır. Ümumiyyətlə, bu günün ədəbi tənqidinə də nəzər yetirdiyimiz zaman fərqi olduğunu da qabardır.

"Mirzə Fətəli Axundzadənin ədəbiyyat nəzəriyyəsi görüşləri və "Nazimi-ustad" məsələsinə yenidən baxış" məqaləsinin yeni və tədqiqəyən tərəfi həm də budur ki, müəllif M.F.Axundzadənin ədəbiyyatımızda ədəbi tənqidin banisi olması ilə yanaşı, ədəbiyyat nəzəriyyəsinin elmi əsasının onun adı, fəaliyyəti ilə bağlı olması faktını ilk dəfə olaraq geniş elmi müstəviyə gətirir, ayrı-ayrı əsərlərinin ətraflı şərhində nəticədə əldə etdiyi qənaətlərlə fikrini əsaslandırır və konkret münasibətini bildirir: "Mirzə Fətəli Axundzadə Azərbaycanda ədəbi tənqidin nəzəriyyəsinə də yaratmışdır. O, ədəbi tənqidin də, tənqidin nəzəriyyəsinin də banisidir. Ədəbi tənqidin nəzəriyyəsinə dair görüşləri Mirzə Fətəli Axundzadənin ədəbiyyat nəzəriyyəçiliyinin üzvi tərkib hissəsidir". Beləliklə, "Mirzə ağanın pyesləri haqqında kritika" məqaləsində "ədəbiyyat nəzəriyyəsinin müddəalarını" əks etdirən 8 bənddən ibarət mülahizələr, "Nəzm və nəsr haqqında" məqaləsində şeirşünaslıq məsələləri, nəzm ilə şeirin fərqləri, məzmunla formanın vəhdəti və s. bu kimi məsələləri ətraflı şərh edən İsa Həbibbəyli M.F.Axundzadənin realizm, müasirlilik, satira, roman və digər ədəbiyyat məsələləri ilə bağlı fikirlərini "bu gün üçün də məqbul sayılmağa layiq" hesab edir və ədəbin ədəbiyyat nəzəriyyəsi haqqındakı baxışlarının ayrıca bir tədqiqatın mövzusu ola biləcəyini vurğulayır. Akademikin kitabın giriş sözündəki "Böyük ədəbiyyat Zamana münasibətdə çox ciddi tərəf müqabilidir" fikri burada da özünü doğruldur.

Qeyd etdiyimiz kimi, müstəqillik dövrü elm həyatımıza fikir plüralizmi ilə yanaşı,

özünün ziddiyyətləri və qaçıqları ilə daxil oldu, bəzən azad söz anlayışı yanlış yorumlanaraq, ədəbiyyatşünaslıqda kaos yaradı. Çünki dövrün talabı ilə ədəbiyyatımızın tarixinə yeni metodologiya ilə yanaşmağı bəzən yanlış anlayıb, ifrata varanlar, mətnləri sonəti deyil, yalnız dövrü meyar olaraq təhlil edənler, əsərlərə və müəlliflərə malik olmadığı xüsusiyyətləri yükləyənlər tapıldı. "Ədəbiyyat tarixçiliyinin predmetini tarix təşkil etsə də, fənnin zərurətini muasirlik diktə edir. Ədəbi şəxsiyyətlər tarixin uzaqlığından keçib məhz muasirlik işığında əsl miqyas və dəyər kəsb edir. Bu baxımdan muasirliyin özünü ədəbiyyat tarixçiliyi meyarları ilə qiymətləndirmək, müasirlərə "muasirlik işığında" dəyər vermək daha çətin-dir" (Tehran Əlişanoğlu). "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabında yer alan məqalələrdə əsas diqqətçəkən cəhətlərdən biri bütün ədəbiyyat hadisələrinin siyasi kontekstin fəvqündə - yarandığı dövrün siyasi-tarixi gerçəkliyi nəzərə almaqla, bütöv mədəniyyət kontekstində dəyərləndirilməsidir. Bu baxımdan Səməd Vurğun haqqındakı geniş məqalə də diqqəti xüsusi cəlb edir.

Kitabın "Çətin yollarda" fəslindəki ilk məqaləsində Səməd Vurğundan xalq şairi kimi bəhs edən tədqiqatçı, növbəti məqalədə şairin həm də alim, akademik və ictimai xadim kimi fəaliyyətindən söhbət açır. Burada S. Vurğunun 1965-ci ildə çap olunmuş "Bibliografiya"sında onun 1957-ci ildə "Kommunist" qəzetində "Qasım bəy Zakir haqqında" adlı ayrıca məqaləsinin çap edilməsinə dair verilmiş məlumatın yanlış olduğu barədə bilgi verilməklə yanaşı, şairin həmin araşdırmasının əlyazması ilk dəfə olaraq oxucuların diqqətinə çatdırılır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçiləri və birinci akademiklərinin seçilməsi prosesinin tarixçisinin geniş təfəssilatı ilə şərh edildiyi məqalədə S. Vurğun da daxil olmaqla ilk akademiklərimizin siyahısı tam olaraq verilir. Görünən mənzərədən İsa Həbibbəyli belə bir qənaət hasil edir: "Hansı bucaq altında baxsaq, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk akademiklərinin sıralarında heç bir təsadüfi şəxs in olmadığını görmək mümkündür. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri Teymur Quliyevin 27 mart 1945-ci il tarixində təsdiq etdiyi Akademiyanın ilk təsisçilərinin tərkibinə daxil olanlardan 6 nəfəri Stalin mükafatı laureatı, əksəriyyəti əməkdar elm xadimi, yaxud əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına malik olan şəxsiyyətlər idilər. Səməd Vurğun və Mirzə İbrahimov istisna olmaqla Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərinin hamısı müxtəlif elm sahələri üzrə elmlər doktoru, professor elmi dərəcəsinə malik idilər". Buradakı məsələlərə münasibətdə də yenə zaman konteksti əhəmiyyətli rol oynayır.

Geniş oxucu auditoriyasına daha çox xalq şairi kimi məlum olan Səməd Vurğunun akademik fəaliyyəti ən kiçik detallarına qədər görüntülənir. Müəllif belə bir qənaətini ifadə edir ki, çoxtərəfli fəaliyyəti ərzində ədib hər zaman "prinsipiallıq və vətəndaşlıq" kimi mühüm xarakterik cəhətinə sadiq qalır. Azərbaycançılıq ideyasını bütün yaradıcılığı ilə möhkəmləndirən Səməd Vurğun ədəbiyyatşünas kimi öz dövrünün ədəbi prosesinin tarixi ənənələr zəminində tədqiq edilməsi tərəfdarı idi. Onun akademik seçil-

məsini sosial statusu ilə əlaqələndirənlərin əsaslandırılmamış mülahizələrinin əksinə olaraq, İsa Həbibbəyli seçim prosesini geniş və ətraflı şəkildə şərh edir və əsaslandırır. S. Vurğundan dövrün humanitar fikrinə istiqamət verən alim kimi bəhs edir.

2015-ci ildə yazılmış məqalədə bütün bu məsələlərə bu dərəcədə həssaslıqla yanaşılması təsadüfi deyil. Öçerk müstəqillik illərində böyük şairin kölgəsini qılınclayan, bəzən uydurma və böhtan, bəzən şişirtmə xarakterli bəyanatlara tutarlı cavab kimi görünür. Bu məqalədə İsa müəllim heç kimlə polemikaya girmir, kimlənin ittihamlarına cavab vermir, bununla belə, faktlar deyilməli olan deyir.

"Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabı universal ədəbiyyatşünaslıq toplusudur. Burada ədəbiyyat məsələlərinə yanaşmada yeri, məqamı göldikcə nəzəri münasibət sərgilənir. Müəllif hələ də mübahisə predmeti olan məsələlərə əminliklə münasibət bildirir və ələ arqumentlərlə mülahizələrini təsdiqləyir ki, mübahisəyə yer qalmır, sonlanır, yekun qənaət əldə olunması üçün şərait yaranır.

İSA
HƏBİBBƏYLİ

Məsələn, bir əsrdən artıqdır ki, yazılmış "Əli və Nino" romanı müstəqillik illərində Azərbaycan ədəbiyyatında böyük şöhrət qazandı və müəllifinin kimliyi məsələsi bəzi mütəxəssislər tərəfindən təsdiqlənsə də, müzakirə və mübahisələr hələ də davam etməkdədir. İsa Həbibbəyli "Məhəmməd Əsəd bəy dünyası və Orxan Aras" məqaləsində Qurban Səidin Yusif Vəzir Çəmənəzəminli, yoxsa Məhəmməd Əsəd bəy olması ilə bağlı müzakirədə ikincinin müəllifliyi faktını qəbul edir və təsdiqləyir. Qurban Səidin bioqrafiyası haqqında yığcam məlumat verən müəllif yazısının tədqiqatçılarından Almaniyada yaşayan həmyerlimiz Orxan Arasın "Məhəmməd Əsəd bəyin həyatı və publisistikası" mövzusunda dissertasiyasından bəhs edərək tədqiqat işini yüksək qiymətləndirir. Orxan Arasın Qurban Səidin əsərlərini orijinaldan - almanca oxumasını mətnlərin elmi dəyərləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli faktor kimi vurğulayır, ayrı-ayrı məqalələrinin Qurban Səidşünaslıqda yeni səhifələr açdığını qeyd edir. Sonda "Əli və Nino" müəllifinin kimliyi məsələsi ətrafında bir sonuca varmayan mübahisə və müzakirələri nəzərdə tutan akademik belə bir qənaətini bölüşür: "Görkəmli yazıçımız Yusif Vəzir Çəmənəzəminli kimi, böyük ədibi-miz Məhəmməd Əsəd bəy üçün də "Əli

və Nino" romanı yeganə həllədiçi amil deyildir. "Əli və Nino" suz da Məhəmməd Əsəd bəy XX əsrin dahi azərbaycanlılarından biri sayıla bilər".

Yaxud Azərbaycan ədəbiyyatında postmodernizmin mövcudluğu ilə bağlı bu gün də konkret bir fikrə gəlinməsə də, akademik K. Abdullanın elmi və bədii yaradıcılığında bəhs edərkən İ. Həbibbəyli heç bir tərəddüdə yer qoymur. "Tərəddüd etmədən demək olar ki, Kamal Abdulla Azərbaycan postmodernizmin ədəbiyyatının yaradıcısıdır. "Yarımcıq əlyazma" milli postmodernist ədəbiyyatın təməl şərhlərini əks etdirən biləcəklə əhəmiyyətli və bədii cəhətdən yetkin nümunəsidir".

Yeri gəlmişkən, xalq yazıçısı Kamal Abdulla "Bermud üçbucağı" əsəsində bir romandan bəhs edərkən yazır: "İnsan üçün ən vacib olan, amma ən vacib olan elə budur: minnətdar olmağı bacarmaq". Müəllifin minnətdarlıq duyğusunun vacibliyini xüsusi vurğulamaq üçün iki dəfə təkrarlaması diqqəti cəlb edir. Həqiqətən də, minnətdar olmağı bacarmayan insanda nankorluq baş qaldırır, bütün yaxşıqları qarşdakının borcu kimi qəbul edir. İsa müəllimin yazılarında, çıxışlarında hər zaman vaxtilə ona edilmiş ən kiçik yaxşıqları belə, minnətdarlıq duyğusu ilə xatırladığının şahidi olmuşam. Bu günlərdə institutun elmi şura yığıncağında akademik Öziz Mirzəmədəvovun ona qarşı jesti haqqında qazandıqlarının ən dəyərliyi kimi bəhs etməsi, məqalələrinə də yeri göldikcə müxtəlif alimlərin ona yaxşıqlarını xatırlaması imkan verir ki, İsa Həbibbəyli haqqında minnətdar olmağı bacaran insan kimi bəhs edək. Onun özü də rəhbərlik etdiyi institutda sırf elmi, ədəbi fəaliyyətini dəyərləndirdiyi işçilərinə etdiyi yaxşıqlara görə minnətdarlıq ünvanıdır. Bəzən insanlar minnətdarlıq duyğusuna müxtəlif çirkin adlar da qoya bilərlər. Amma ən dürüst münsif insanın vicdanıdır. İsa Həbibbəyli AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru olaraq, hər bir tədqiqatçı alimin içində gördüyü işi, bacarıq və qabiliyyətləri dəyərləndirib həmin istiqamətdəki inkişafı üçün şərait yaratdığı kimi, elmi tədqiqatlarda da uzun illər boyunca diqqətlərdən kənarda qalan, mübahisə doğuran məqamlara aydınlıq gətirməyə çalışır. Beləliklə, "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" toplusunun əhatə edən mətnlər nəticə etibarilə, xüsusidən (fərddən) ümumiyyətlə doğru ədəbiyyatşünaslıq problemlərimizin həllinə yönəlir. Bu kitab "Yazıçı zamanı düşündürən və qabaqlayan böyük ideallar səviyyəsinə çatdıqda ədəbi şəxsiyyətə çevrilir" aforizmlənmiş fikrinin inikası kimi əksini tapır.

"Ədəbi şəxsiyyət və zaman" kitabının nümunəsində İsa Həbibbəylinin ədəbiyyat və mətbuat tariximiz, ədəbiyyat nəzəriyyəsi haqqındakı araşdırmaları, çağdaş ədəbi prosesin aparıcı samaları haqqında ədəbi-tənqidi yazıları onun yaradıcılığının əhatə genişliyi və tədqiqat üsulları barədə aydın fikir formalaşdırır. Akademikin xarakterik yaradıcılıq xüsusiyyətlərini əks etdirən zəngin mütaliə vərdişi, ədəbi prosesi hərtərəfli izləmək meyli, ictimai fikrə, ədəbiyyatın milli-mənəvi səciyyə daşıyan problemlərinə münasibətindəki təəssübkeşliyi, vətəndaşlıq mövqeyi, ədəbi faktların təhlil və şərhindəki dəqiqlik, sərrastlıq kimi keyfiyyətlərin fonunda özünün ədəbi şəxsiyyəti aydın görünür.